

ЕТНОПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МНСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Ольга ТКАЧЕНКО (Кіровоград)

Постановка проблеми. Вирішення завдань формування у школярів цілісного уявлення про художньо-естетичну картину світу, національних світоглядних позицій на основі опанування цінностей вітчизняної та світової культур, проголошених у вітчизняних державних документах про освіту, пов'язане з реалізацією вчителем етнопедагогічного підходу в освіті. Потреба

підготовки конкурентоспроможного фахівця мнстецького спрямування, здатного до врахування у своїй професійній діяльності особливостей соціалізації учнів в умовах певного етнокультурного простору, творчого опрацювання досвіду традиційного естетичного виховання дітей в українців та інших народів світу, актуалізує

етнопедагогічний контекст розгляду й організації цього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми реалізації етнопедагогічного підходу в освіті розглядали В. С. Біблер, Г. Н. Волков, М. Б. Кожанова, В. С. Кукушнін, В. І. Лозова, Г. В. Троцько. Досвід естетичного виховання дітей в українців та інших народів світу вивчали В. І. Кононенко, В. Г. Кузь, Н. В. Лисенко, В. А. Мосіяшен-ко, Є. Н. Прпступа, М. Г. Стельмахович, О. В. Сухомлинська, Є. І. Сявачко, Т. П. Усатенко, Г. Г. Філіпчук, М. А. Хайруддінов.

Актуальні питання професійної підготовки вчителів, зокрема й мистецьких дисциплін, досліджували Н. В. Гузій, М. М. Букач, І. А. Зязюн, Л. А. Кондрацька, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, В. Ф. Орлов, О. П. Рудницька та інші науковці. Етнокультурні аспекти змісту освітн, загальні питання формування етнопедагогічної культури майбутнього вчителя привертати увагу В. О. Ніколаєва, Г. Г. Філіпчука, М. Г. Харитоновна.

Особливості етнопедагогічної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін в умовах реалізації вимог компетентнісного підходу у вищій освіті не знайшли належного висвітлення у науковій літературі, що й зумовило мету і завдання цієї статті.

Мета статті – вивчити специфіку професійної підготовки майбутніх фахівців мистецького спрямування в етнопедагогічному контексті та результати цієї підготовки в умовах реалізації компетентнісного підходу у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «контекст» у довідковій літературі часто тлумачиться як сукупність чинників і обставин, за яких відбувається певна подія. У межах нашого дослідження актуальним є визначення, усталене в культурології. З цих позицій Б. І. Кононенко трактує контекст як «загальний сенс соціально-історичних і культурних умов, які вможливають уточнення смислового значення результатів діяльності людини» [4]. Розглянемо складники цього феномена в аспекті досліджуваної проблеми.

Психологи звертають увагу на те, що процеси глобалізації економіки, міграції населення, нестабільність сучасного життя актуалізують звернення до етнічних цінностей, етнічну самоідентифікацію як захисну реакцію людської психіки. Це явище зумовлено наявністю у людей певного менталітету. Менталітет розглядається як «сукупність готовностей, установок і схильностей індивіда чи соціальної групи діяти, думати, відчувати і

сприймати світ певним чином». Сталість реакцій, пов'язаних з менталітетом можна пояснити їх походженням. Л. Февр, ґрунтуючись на ідеях А. Валлона та Ш. Блонделя, підкреслював, що розумові звички й установки, навички сприйняття та емоційного життя, які складають менталітет, «успадковуються людьми від попередніх поколінь без чіткого усвідомлення цього» [6, с. 176–177].

Менталітет виявляється у стереотипах взаємні і соціального спілкування, які стають характерними ознаками тієї чи іншої культури, етнічного соціуму. До них відносять сферу звичаїв та обрядів; форми етикету; своєрідність трудових прийомів і навичок; традиції виховання й навчання. Усі вони визначають поведінку дитини та її батьків і в умовах загальноосвітнього навчально-виховного закладу. Формування менталітету людини відбувається під час соціалізації особистості, педагогічним напрямом вивчення якої, як зазначає М. М. Кузьмін, є етнопедагогіка [5].

Ігнорування зазначених явищ, наявних стереотипів у поведінці та розвитку людини, що мають культурно-історичну зумовленість, нехтування етнічними педагогічними традиціями призводять до неякісної організації процесів навчання й виховання покоління, яке підрастає, загострюють негативні тенденції в суспільстві, у системі освітн (зниження рівня успішності навчання, зменшення показників розвитку особистості учнів, збільшення кількості конфліктних ситуацій у спілкуванні вчителів із батьками школярів; омолодження дитячої злочинності, зростання рівня дитячої захворюваності тощо).

Потреба звернення до етнопедагогіки як педагогічної науки зумовлена й культурно-історичними чинниками формування особистості дитини, серед яких – етносоціальна структура українського суспільства, до якого, згідно з офіційними даними, входять представники понад 130 етносів [2].

Сучасна система освітн суспільств з поліетнічним складом населення, якими внаслідок міграції населення та «прозорості» кордонів стає значна кількість країн світу, на думку науковців, потерпає від відсутності грамотних фахівців, носіїв своєї національної культури, прийнятої в умовах взаємодії з іншими культурами, які мають високий рівень етнопедагогічної культури. Соціально-економічні зміни в суспільстві, тенденції гуманітарної конверсії загострили потребу в діяльності педагога, спроможного осмислити закономірності соціалізації особистості з огляду на традиції та трансформацію соціокультурного простору, організувати на

цій основі культуровідповідне освітнє середовище, усі компоненти якого наповнені людським сенсом, допомогти дитині та молодій людині самореалізуватися, виявити власний творчий потенціал у всіх сферах життєдіяльності. Не випадково в педагогіці вищої школи серед принципів оновлення сучасної системи освіти фігурують принципи народності, культуровідповідності, інноваційності в поєднанні з традиційністю.

Реалізація вимог цих принципів у підготовці вчителя літератури, музики, образотворчого мистецтва, хореографії набуває особливої актуальності, оскільки вчителі цих навчальних дисциплін покликані не лише добре знати народну культуру, народні звичаї, народне мистецтво, а й оперувати цими знаннями в процесі художньої та творчої діяльності. Цінність народної педагогічної культури для вчителів мистецьких дисциплін зумовлена її естетичним потенціалом, який може реалізуватися в процесі організації уроків, позаурочних заходів, у виховній роботі.

Аналіз досвіду народного виховання засвідчує широту цілей та змісту масової практики естетичного виховання, спрямованого на формування в покоління, яке підрастає, естетичного ставлення до життя. Етнопсихологічні й етнопедагогічні дослідження підтверджують залежність естетичних потреб від культурного оточення, привласнення дитиною культурних цінностей під час соціалізації та виховання особистості [1, с. 11–14], важливість врахування в педагогічному процесі національних особливостей світосприйняття, стереотипів поведінки, які відображають уявлення про естетичну природу, людину, мову, взаємні тощо.

Безперервне ознайомлення дорослих і дітей зі світом духовної культури, традиційне для народної педагогіки, сприяло успішному розв'язанню завдань естетичного виховання. Змалечку в дітей формували уявлення про красу, естетичне в природі, людині, побуті, суспільстві; удосконалювали естетичні почуття, здатність до отримання насолоди від сприйняття прекрасного, вміння співати, танцювати, грати на музичних інструментах, виявляти літературні та акторські здібності тощо. На цій основі формували естетичні смаки, здатність до естетичного оцінювання та естетичної, зокрема й художньої, діяльності.

Вивірений віками досвід естетичного виховання дітей має цінність для сучасних учителів мистецьких дисциплін у кількох ракурсах: 1) удосконалення професійної майстерності у застосуванні традиційних засобів естетичного виховання; 2) шліфування педагогічної техніки у формуванні творчих,

виконавських умінь дітей у галузі різних видів мистецтва через актуалізацію окремих народнопедагогічних прийомів; 3) організації діалогічного педагогічного спілкування з учнями та їхніми батьками, представниками різних національностей, як основи ефективного організації естетичного виховання; 4) збагачення художньої культури дітей, формування у них на цій основі пізнавальної активності, естетичної чуйності, міжнаціональної толерантності; 5) збереження національної культури у різних художніх сферах; 6) розробка нових концептуальних підходів і педагогічних теорій щодо художньої освіти та естетичного виховання загалом на основі творчого опрацювання традиційного педагогічного досвіду українців та інших народів світу.

Оволодіння цією частиною професійної культури в умовах компетентності освіти передбачає, на нашу думку, набуття етнопедагогічної компетентності, яку в контексті досліджуваної проблеми ми розглядаємо як результат професійної підготовки майбутнього вчителя. Етнопедагогічну компетентність учителя ми розглядаємо як різновид педагогічної компетентності, що є динамічним особистісним утворенням фахівця в галузі освіти, яке передбачає опанування педагогом системи етнопедагогічних знань, умінь і навичок кваліфікованого опрацювання надбань світової народної педагогічної культури, урахування актуальності окремих її елементів у процесі осмислення педагогічної теорії та організації сучасної педагогічної практики. Формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів мистецьких дисциплін виявляє результативний аспект етнопедагогічного контексту професійної підготовки вчителів цього профілю.

Професійна підготовка майбутніх учителів мистецьких дисциплін в контексті етнопедагогічного підходу зумовлена специфікою майбутньої професійної діяльності вчителів та структурно-функціональною будовою етнопедагогічної компетентності. Зміст і структура етно-педагогічної компетентності вмотивовані її зв'язками із загальною, педагогічною та етнопедагогічною культурами. Аналіз функціональної площини етнопедагогічної компетентності засвідчує, що її відповідність різним сферам функцій педагогічної культури, зокрема комунікативній, навчальній і виховній, виявляє її зв'язок з естетичною культурою. Відповідно до цього, у структурі етнопедагогічної компетентності ми вирізняємо естетичний компонент, який виявляється у професійній діяльності на рівні формування особистості

учнів, педагогічного спілкування та вдосконалення власної естетичної, загалом педагогічної культури.

Етнопедагогічну компетентність ми розглядаємо як різновид професійної компетентності вчителя, який передбачає, за висновками І. О. Зимньої, проєкцію загальної культури людини на педагогічну діяльність [3]. Проєкція естетичної культури на педагогічну компетентність у межах етнопедагогічної компетентності передбачає оволодіння вчителя естетичною культурою та традиційною педагогічною культурою в організації естетичного виховання підростаючих поколінь. Естетичну культуру особистості естетиків трактують як міру освоєння естетичної культури суспільства, яка містить естетичні відношення та відповідну їм систему естетичних цінностей. Ядром естетичної культури виступає художня культура, самостійним пластом якої є традиційне народне мистецтво [7, с. 169].

Естетична культура виявляє сформованість в особистості системних естетичних знань, ідеалів, смаків, почуттів, потреб, здатності до оціночних суджень, художньої та творчої діяльності. Етнопедагогічна компетентність у зв'язку з естетичною культурою відображає систему знань про методи, засоби, прийоми та форми естетичного виховання дітей у різних народів, народні твори різних видів мистецтва, орієнтовані на формування певних якостей особистості у підростаючих поколінь, уміння вчителя грамотно застосовувати надбання народної педагогіки, залучати дітей до творчої діяльності з опорою на народні здобутки в різних видах мистецтва.

Етнопедагогічна компетентність в її модельному уявленні об'єднує кілька блоків компетенцій і компетентностей: базові, передумовні, ядерні. Ядерні компетенції і компетентності естетичного аспекту етнопедагогічної компетентності відповідно до її структури можна представити таким чином:

1) мотиваційно-ціннісний компонент містить систему естетичних ідеалів, усвідомлених ціннісних орієнтацій, що виявляють соціальну зрілість, інтерес до педагогічної культури українців та інших народів світу; установки на професійне самовдосконалення, готовність до організації процесу естетичного виховання з урахуванням надбань етнопедагогічної культури;

2) когнітивний компонент ґрунтується на динамічній системі міждисциплінарних знань, які вможливають розуміння закономірностей та принципів процесу естетичного виховання, їх історичної обумовленості; здатність грамотно трактувати сучасні проблемні

естетичного виховання з урахуванням їх традиційності чи новизни; узагальнення особливостей процесу традиційної організації естетичного виховання дітей, створення на цій основі власних проєктів; усвідомлення естетичних аспектів своєї етнопедагогічної діяльності;

3) операційно-технологічний компонент включає комплекс умінь, які дають змогу вчителю творчо застосовувати надбання світового народного педагогічного досвіду в сучасній практиці естетичного виховання дітей, виявляють спроможність педагога грамотно застосовувати етнокультурну інформацію, засоби народної педагогіки, враховувати традиційні методи, прийоми та форми естетичного виховання в процесі організації художньої освіти та естетичного розвитку учнів;

4) індивідуально-особистісний компонент об'єднує властивості, якості особистості педагога, які сприяють регуляції процесу та вияву естетичного аспекту етнопедагогічної компетентності: високий рівень професійності психічних процесів; сформовані професійно важливі особистісні якості та утворення; досконале володіння уміннями педагогічної техніки тощо.

Отже, естетичний аспект етнопедагогічної компетентності зумовлений проєкцією естетичної культури суспільства на педагогічну компетентність, передбачає оволодіння вчителя традиційною естетичною культурою, педагогічними звичаями естетичного виховання підростаючих поколінь.

Аналіз окремих стандартів підготовки вчителів мистецького профілю дав змогу зробити наступні висновки щодо їхньої етнопедагогічної спрямованості:

- підготовка вчителів української літератури передбачає врахування в процесі викладання діалектичного середовища, з'ясування мотивів використання діалектизмів у творах українських письменників;

- усвідомлення важливості фольклору як складника національної культури, аналізу текстів, що репрезентують різні жанри української народної творчості; виявлення зв'язку окремих жанрів народної творчості з народними обрядами та віруваннями й міфологічними уявленнями; формування в учнів здатності розуміти художні форми народної словесності, особливості та національні прикмети календарно-обрядової і родинно-обрядової творчості, дитячого фольклору; прищеплення учням навичок збирання зразків фольклору;

- процес підготовки вчителів образотворчого мистецтва містить пояснення різних аспектів декоративно-прикладного

мистецтва; аналіз зразків народного мистецтва; показ учням різноманітності форм декоративно-прикладного мистецтва в образотвірчій діяльності, традиційних видів народного декоративного розпису, орнаменту, пояснення їх зв'язку з народною календарною обрядовістю; розповіді про народну іграшку та виготовлення її з різних традиційних матеріалів;

- подібна ситуація складається й у підготовці вчителів музики, які з традиціями розумового, морального, трудового, естетичного та статевого виховання українців знайомляться через українську народну пісню, багатство її жанрів, народно-інструментальну творчість, картини українського народного свята.

Отже, підготовка майбутніх учителів мистецького профілю в галузі етнопедагогіки звужується лише до вивчення деяких засобів традиційного виховання без виявлення педагогічної проєкції явищ. Через ознайомлення з різними видами народного мистецтва українців студенти отримують уявлення про погляди дорослих на дітей і дитинство в різні історичні періоди розвитку суспільства, пізнають деякі особливості розумового, естетичного та трудового виховання українських дітей, взаємозв'язок цих складників виховання з народним календарем. Для сучасного стану розв'язання проблем формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів характерне те, що в студентів формують переважно передумовні для етнопедагогічної компетентності загальнокультурні (зокрема етнокультурні) та загальнопрофесійні компетентності; навчальний матеріал, який засвоюють студенти, відповідає здебільшого розділові народної педагогіки родинознавство, частково – дитинознавство, висвітлює деякі чинники й засоби традиційного виховання. У процесі етнопедагогічної підготовки бракує належного аналізу історико-культурних і суспільно-економічних передумов формування народних педагогічних поглядів, не реалізовано принцип діалогу культур у викладі етнопедагогічної інформації, окремі елементи дитячої субкультури зорієнтовані на обмежену кількість складників народної педагогіки, помітний європоцентризм в опісі традиційних педагогічних впливів дорослих на дітей.

Висновки. Осмислення окремих соціальних та культурно-історичних чинників, що визначають специфіку роботи сучасних

учителів мистецьких дисциплін, дав змогу уточнити смислове значення такого результату їхньої професійної підготовки, як етнопедагогічна компетентність. Аналіз змісту етнопедагогічної підготовки майбутніх фахівців засвідчив, що він повинен збагатитися спрямованістю на формування спеціальних для етнопедагогічної компетентності компетенцій, опануванням студентами знаннями з різних розділів народної педагогіки, подоланням європоцентризму у викладі й аналізі етнопедагогічного матеріалу.

Етнопедагогічний контекст у підготовці майбутніх учителів мистецьких дисциплін має як експліцитний, так і імпліцитний характер. Підготовка майбутніх учителів до врахування обох його характеристик в організації педагогічного процесу може виступити перспективною вивчення проблем.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виллонас В. Психология развития мотивации / Витис Виллонас. – Сиб. : «Речь», 2006. – 458 с.
2. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник / [Свтух В. Б., Троциньський В. Г., Галушко К. Ю., Чернова К. О.]. – К.: Наукова думка, 2004. – 342 с.
3. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 4 мая. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>.
4. Кононенко Б. И. Большой толковый словарь по культурологии [Электронный ресурс] / Борис Иванович Кононенко. – М.: Вече: АСТ, 2003. – Режим доступа: <http://terme.ru/dictionary/1170>.
5. Кузьмин М. Н. Этнопедагогика [Электронный ресурс] / М. Н. Кузьмин // Российская педагогическая энциклопедия. – Режим доступа: <http://www.otrok.ru/teach/enc/index.php?f=32&n=30>. – Назва з екрана.
6. Современная западная философия: словарь / [сост. Малахов В. С., Филатов В. П.]. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с.
7. Эстетика: Словарь / под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Ольга Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми формування педагогічної майстерності та творчості майбутнього вчителя, вихователя, становлення їхньої етнопедагогічної компетентності.